

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LUDWIG, EMIL

TREI TITANI. Michelangelo, Rembrant, Beethoven /

Emil Ludwig – București: Paul Editions, 2020

ISBN: 978-606-8963-92-1

Redactare: *Mihaela Enache*

Nicoleta Petcu

Tehnoredactare: *Paul Editions*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Șos. Ștefan cel Mare nr. 15, Sector 2, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

Emil Ludwig

TREI TITANI

MICHELANGELO
– REMBRANT– BEETHOVEN

Traducere de Eugen Relgis

Paul Editions

CAPITOLUL ÎNTÂI

FUNDAMENTELE

I

Un fluviu potolit și întunecat izvorăște lângă Caprese, serpuiește printre munți și văi de-a lungul țării florentine, se lărgeste, curge apoi impetuos prin capitala lumii, oglindind într-însul cetatea și biserica papilor - și, la sfârșit, se aruncă repede în mare. Un băiat calm și serios se trezi la Caprese, crescuseră la Florența, pătrunseseră curând plin de puteri creatoare în orașul papilor; cetatea și catedrala se oglindiră în sufletul său - și când părăsi, după zeci de ani, orașul etern și viața vremelnică, se iviră pe malurile fluviului figuri făurite de mâna lui muritoare și totuși nepieritoare, iar lângă fluviu se înălța, albastră-cenușie, cea mai cutezătoare cupolă din lume, precum o visase moșneagul ce se născuse cu nouăzeci de ani în urmă la izvorul Tibrului.

Acolo, la Caprese, viața curgea și ea liniștită și mohorâtă, aproape lipsită de femei. Băiatul nu avea surori; mama îl încredințase îndată după naștere unei femei din Settignano - și pentru că aceasta era nevasta unui pietrar, el spuse mai târziu că și-a supt arta odată cu laptele. La șase ani își pierdu mama, pe care o cunoscuse prea puțin; se pare că și de la tatăl său avusese parte numai de asprimi, căci acesta era de neam nobil, dar sărac și adesea fără slujbă: de-aceea era rău dispus și sever față de fiii săi. Pe atunci, Buonarrotti fusese pentru scurtă vreme primar al acelui orașel; curând însă, se înapoiă la Florența, voind să-i facă pe toți cei cinci fii ai

săi neguțători cumsecade, căci aceasta era ambiția oricărui florentin adevărat. Oare nu ședea acolo, în palatul de peste drum, nepotul unui bancher iscusit, Lorenzo, care guverna orașul ca un duce ? Prin bani și afaceri au ajuns la putere și fericire toate familiile acelea: Medicis, Strozzi, Pitti.

Ce i s-a năzărit băiatului de 13 ani, lui Michel-Angelo, când declară că vrea să ajungă pictor? Ședea acolo, băiatul acela închis, gânditor, se uita cu niște ochi serioși la cele ce se întâmpla să se afle înainte-i și mâzgălea pe hârtia cea fină o imagine sau ce-i părea lui că e o imagine. Nu numai tatăl său, dar și frații acestuia râdeau de el - și chiar se supărară foarte, căci era vorba de o meserie săracă, lipsită de glorie; și de atâtea ori fusese el muștruluit și bătut de tatăl său, încât mai povestea aceasta și la bătrânețe. Nu avea o mamă care l-ar fi putut ocroti; casa aceea posomorâtă era condusă de bărbați. Ce-i mai rămânea tatălui de făcut, deoarece băiatul nu era bun de altceva, decât să-l ducă la maestrul Ghirlandajo, care decora pereții bisericii Santa Maria Novella, înconjurat de elevi și de cei care frecau culorile? Contractul fu încheiat pe trei ani; mărâind, omul acela neîncrezător își sacrifică banii și nădejdea de-a mai face ceva din al doilea fiu al său; căci cum putea crede că băiatul va ajunge vreodată atât de departe ca maestrul lui de acum sau ca marele Donatello?

Dacă ar fi avut cel puțin o înfățișare și o purtare mai amabilă, ar fi putut căpăta mai ușor comenzile. Dar abia își începu noul meșteșug, că stârni supărări printre camarazi, necăji chiar pe maestru. Când elevii învață să deseneze costume după o schiță, el trage liniile cu o mână mai fermă, mai energică, dar le și schimbă precum i se pare lui că trebuie să fie, așa cum i le arată ochiul - și astfel el corijează pe maestru. Odată, când avea să copieze o foaie a germanului Schongauer, „Ispitirea Sfântului Anton”, se duce din propria-i inițiativă la piața de pește, desenează după natură ochi, solzi, înotătoare și, astfel, vietățile din model

au oarecum o altă înfățișare. În fața acestui tablou, maestrul rămâne surprins. Îndărătnic, strâmt la suflet, invidios din fire, precum se și arătase de altfel, Ghirlandajo prezintă această copie drept o „operă de atelier”; aceasta înseamnă că maestrul are partea sa de merit; astfel, lucrarea atrage mai puțin atenția și nimeni nu întreabă cine e elevul acela atât de uimitor.

Cu ce-a păcătuit el? A pictat cu mai mult talent, cu mai multă silință, cu însușiri mai alese. Îi este deci interzis să se distingă ? Oare se pedepsește așa ceva? Și cel care a înfăptuit o asemenea lucrare e despuiat de dânsa? Prin tinerețea sa aspră și întunecată, prin răceala și împotrivirea tatălui său, băiatul devenise de mult neîncrezător; și această primă experiență, a invidiei și răutății oamenilor din juru-i, căzu greu într-o inimă frământată: o lovitură în sufletul simțitorului băiat.

Dar el e încă tânăr; în fiecare dimineață lucrul îi pune probleme noi, cerințe noi; și astfel, curând îi vine în minte ceva nou: să-i picteze pe maestru și pe ajutoarele lui de sus în jos, așa cum îi vede zilnic de pe schelă, în biserică; și face aceasta cu atâta pricepere a perspectivei, încât maestrului începu să-i fie teamă de el. Refuză să dea și băiatului albumul său de schițe, care trecea de obicei din mână în mână, printre elevii săi - pentru ca ei să copieze de acolo capete, oi, câini, ruine. Ce face atunci elevul său? Respins de două ori, numai pentru că lucra bine ce avea de făcut, el se hotărăște pentru o primă și mică răzbunare: dacă maestrul înșală lumea cu lucrarea elevului, de ce să nu înșele elevul pe maestru? Și astfel, el ia o copie ce o făcuse după un desen vechi, îngălbenit, al maestrului, o afumă și o predă lui Ghirlandajo, care crede că i s-a înapoiat una din propriile sale lucrări originale.

N-a trecut nici un an, și iată că maestrul găsește un mijloc de a scăpa în mod onorabil de tânărul acela incomod.

Bătrânul Bertoldo, care nu mai mânuiește el însuși dalta, caută tineri vrednici care vor să învețe sculptura după antichitățile de curând achiziționate din grădina Medicisilor de lângă San Marco. Măinile lui Michel-Angelo, sortite de Dumnezeu să reproducă făptura oamenilor, ard de dorința de a învăța această artă, superioară celeilalte, picturii; și după ce înfrânge pentru a doua oară împotrivirea tatălui său - căci acesta nu voia ca fiul său să se înjosească până la meseria de pietrar - iată-l curând în grădina în jurul căreia rătăcise de atâtea ori cu priviri jinduitoare. Și învață cum să cioplească primul său bloc de marmură; căci împrejur zac multe blocuri pe care stăpânul vrea să le folosească pentru Biblioteca cea nouă. Printre cei care învață cu dânsul, se află și un flăcău puternic, bine făcut, care sporovăiește mult și bagă frica în toată lumea când își încruntă sprâncenele: acest Torrigiano arată ca un tânăr soldat. Astăzi, ei mai stau unul lângă altul și încearcă să modeleze huma, să dăltuiască pietrele. Michel-Angelo și-a ales un cap antic, masca unui faun; însă, cum stă și se trudește s-o copieze, ea se transformă sub mâinile lui: e o figură grotescă, e caricatura unui bătrân.

Într-o dimineață, vine stăpânul grădinii; el cercetează lucrările tinerilor, se oprește în fața măștii grotești, privește pe rând originalul, copia și pe tânărul copist. Lorenzo Magnificul era atunci de 41 ani; dar chipul său, care nu arătase niciodată tânăr, cu nasul lat, fără formă, vădea suferințele pricinuite de gută. Un chip galben, sleit. Suferind cum era, părea și mai bătrân. Nu era mare de stat. Se îmbrăca simplu, cu bun-gust, pentru că era urât, dar mai cu seamă pentru a nu irita prin fastul său pe burghezi - pe care îi numea întotdeauna concetățenii săi, căci dictatura sa trebuia învăluită cu grijă. Băiatul acela de 14 ani, dinaintea sa, de statură mijlocie, uscățiv, strălucea însă de sănătate; pe vremea aceea, desigur că era și frumos. Poate că în tănuita sa bunăvoință, Lorenzo invidiază frăgezimea ce răzbate de

sub înfățișarea serioasă a tânărului, cu tenul brun, cu nasul drept. Sau e atins de privirea jumătate respectuoasă, jumătate întrebătoare pe care ochii cei tineri o îndreaptă asupra lui? E oare impresionat de îndrăzneala cu care un copil s-a apucat să parodieze opera artistului grec? „Ar trebui să știi totuși că oamenii bătrâni nu au toți dinții în gură”, spune el după un răstimp, și pornește mai departe.

Lorenzo i-a vorbit!, gândește elevul, emoționat. Și se pune să facă o gaură în masca aceea pocită; efectul e atât de izbitor, încât se pare că-i căzuse un dinte bătrânului. Curând după aceea, când stăpânul revăzu chipul de piatră, se putea să nu rădă? Se putea să nu-i placă zelul tânărului? Îl întrebă de planurile sale, de familia sa. Nu trecu mult și îl luă în casa lui, ca oaspete.

II

Michel-Angelo avea numai 15 ani, când se pomeni ca prin farmec în palatul Medicis.

Trebuia să se simtă transpus într-o lume ireală, ca într-un vis, când se trezi pentru întâia oară în camera sa frumoasă ce domina loggia și grădina cea veche; se mișca acolo în toată libertatea, ca un prinț, împins la lucru numai de propriul său zel, nefind răspunzător decât față de sufletul său plin de râvnă. Unde era acum tatăl său mohorât și cicălitor, care îi amintea mereu de cheltuielile ce le făcea pentru studiile sale și cât de lipsită de onoruri e meseria ce și-a ales-o? Și unde erau frații săi mai mari care îl priveau de sus? Departe era acum casa aceea sărăcăcioasă, strâmtă și întunecată, unde locuiau toți laolaltă! Fusesse de-ajuns un cuvânt al lui Lorenzo, pentru ca tatăl să-și dea consimțământul; o mică slujbă la vamă, pe care i-o dăduse stăpânul, îl câștigă de-a binelea de partea lui; și când află că Lorenzo dăruise fiului său o mantie violet, că-l poftea în fiecă zi la masă, că-l lăsa să

se joacă și să studieze cu propriii lui copii, că-i mai dădea și cinci ducăți pe lună, de bună seamă că el își spunea că omul poate fi fericit nu numai dacă face afaceri de bancă și negoț de mătase: și marmura îl poate duce departe! Începând de atunci, el nu mai spunea că fiul său vrea să se facă pietrar; îl numea acum sculptor.

Însă tatăl abia își dădea seama ce bogății de înaltă cultură aveau să-l împresoare și să-l covârșescă, vreme de doi ani, pe avidul adolescent. Da, pe-atunci, în palatul și vilele Medicisilor erau reunite spiritele cele mai fine ale Italiei, care se întreceau să reprezinte întreaga știință și toată arta de a trăi a acelei epoci. Acolo se afla Ficino, călugărul diletant, mistic și muzician care reînnoise *plectronul*; apoi Fra Mariano, spiritualul Augustin; Pico della Mirandolo, om de lume și filosof, astrolog și vânător cu șoimii, cunoscător al Cabbalei și amator de femei frumoase; și Polizian, cel mai înzestrat dintre toți, neistovit prin verva și fantezia sa, mereu activ: scos dintr-o săracă dugheniță, el fusese adus ca învățăcel la palatul Medicis și ajunsese poetul casei în limba vulgară și în latina, compunând predici, mascarade și serenade. Acolo veneau ca oaspeți greci, spanioli, oameni de la nord - și toți aduceau daruri. Zilnic sporeau comorile din grădină și din castel: coifuri de argint cizelat, cai de rasă adăpostiți în grajdurile zidite ca niște cetățui, șoimi din Rhodos, păsări acvative, medalii, pietre prețioase; și, mai presus de toate, bronzuri și marmure, arme și vase, toate vestigiile Antichității, pe care pământul începuse să le dea la iveală în vremea aceea.

Stăpânul casei și al țării, suferindul Lorenzo, știa să armonizeze, ca un filosof, pe toți oamenii și toate lucrurile acestea. Mecena înăscut, el era un diletant în poezie, se pricepea în artele plastice ca și în muzică, cita pe autorii vechi, ocrotea pe tineri; era animatorul iubit al acelui cerc unde toate deosebirile se contopeau într-un singur nume:

Platon. Acesta era sfântul, zeul invizibil al cercului - și chiar dacă cei de-acolo se dădeau drept creștini, încercând, cu sau fără logică, să unească cele două lumi, spiritul casei era în realitate grecesc; platonian era acolo și rolul precumpănitor al bărbatilor, al prietenilor masculine, care se vădeau prin preferințele lor față de tineri, folosindu-se de toată arta de a-i atrage și a-i distinge. Da, sub bustul lui Platon ardea o lampă veșnică. Polizian ținea o cuvântare în ziua sărbătoririi lui Platon, iar symposiile erau celebrate ca în vremea lui Pericle.

Inițiat mai ales de Polizian, dar și de Lorenzo însuși, adolescentul asimila toate acestea într-un mod ce se potrivea cu firea sa aspră, bărbătească. Studiind acum dialogurile platoniene și trăind totodată într-o lume ce o imita pe cea veche, el e introdus la vârsta aceea hotărâtoare, de la 15 până la 17 ani, într-o lume unde predomină elementul masculin - și chiar mâna-i tânără trebuie să lucreze în spiritul acesta. Un basorelief, o luptă de centauri e prima sa încercare, făcută după îndemnul lui Polizian: un vâlmășag de trupuri goale care luptă, se încaieră la fel cu acelea pe care le vedea în viața de toate zilele, la băi și la jocuri. A doua lucrare, o Madonă în relief, în stilul lui Donatello, pare mai puțin personală. De altfel, mai târziu, el nu continuă să lucreze în sensul acestei opere, ci al celeilalte. Nici la adânci bătrâneți nu voia să se despartă de centaurii săi.

Deoarece nu voia să renunțe la pictură și mai trebuia să învețe să deseneze, se ducea adesea, în vremea aceea, cu o ceată de tineri la marele model al Florentinilor: Masaccio. Ei se străduiau să copieze frescele lui. Acolo lucra pe atunci tânărul Lippi, care făcu portretul tuturor, așa cum arătau ei, desenând în picioare sau șezând.

Într-o zi, se întâmplă nenorocirea. Lui Michel-Angelo îi fusese dat să lucreze mai bine decât camarazii săi. Nu prea suportase înainte gelozia primului său maestru, pe care

mândria sa înăscută se răzbunase prin amăgirea aceea cu desenul afumat. Între timp însă, mândria aceasta crescuse în el și, la orice prilej, chiar când era primejdie mare, ea îl împingea la o luptă de întrecere sau la batjocură. Printre cei care desenau se afla și de astă-dată Torrigiano: un Goliat printre elevi. „Ne-am dus împreună la biserică - așa povesti el mai târziu lui Cellini - ca să studiem în capela lui Masaccio. El avea însă felul său de a lua în bătaie de joc pe toți cei ce desenau acolo; într-o zi, se legă și de mine. Aceasta mă supăra mai mult ca de obicei: am strâns pumnul și l-am izbit atât de tare în nas, încât am simțit cum i s-au strivit oasele și cartilajele, ca o piftie. Așa l-am desenat pentru toată viața!”. După această lovitură, Torrigiano trebui să fugă; el fu proscris din Florența și, ca soldat, avea să mai ucidă mulți oameni. Însă tragica sa misiune era lovitura aceea, dată în figura lui Michel-Angelo.

Acesta părea mort, când fu adus întâi acasă. Și când se vindecă, fiecare oglindă îi arăta cât era de desfigurat: în mijlocul acelor nobile trăsături, se întindea un nas lat, strivit. Frumusețea capetelor bărbatești, pe care știuse s-o fixeze deseori cu creionul și chiar cu dalta, lui îi fusese însă răpită. Tânărul de 16 ani se adâncește și mai mult în sine - iar neîncrederea și mizantropia îl vor roade tot mai dâr și mai crud. Căci, chiar dacă semeț a sa provocare era blamabilă, pumnul uriașului îl făcuse s-o plătească prea scump. Într-adevăr, Michel-Angelo e „desenat” pentru toată viața sa.

III

În același timp când Lorenzo îl descoperise pe adolescent și îi adusese în palatul său, se ridică la Florența fanaticul dominican care se simțea chemat să silească la ispășire lumea acea păcătoasă. În acest scop, mijloacele erau pe jumătate politice; el vedea primejduită libertatea

orașului - și când ataca în public păgânismul aceleia care domnea acolo în taină ca un prinț, chemarea lui nu era numai a unui moralist. Pe atunci, Michel-Angelo, pierdut printre miile de oameni de la San Marco, putea să-l asculte dimineața pe uimitorul călugăr; la prânz, la masa lui Lorenzo, asculta critici și parodii, uneori poate și grave controverse. Străvechea luptă dintre credință și înțelepciune, dintre Dumnezeu și lume, dintre datorie și plăcere - luptă aprinsă, însuflețită din nou în fiecare epocă, se desfășura ca un spectacol în văzul și auzul tânărului artist; tot mai înflăcărată în fiecare lună, tot mai turburătoare cu fiecare predică, lupta aceasta era menită să zdruncine inima simțitoare a unui asemenea adolescent. Așadar, frumusețea trupească era cu adevărat un păcat? Lumea plină de imagini a lui Platon nu era decât o amăgire, o zadarnică seducție? Nimic nu avea rost și prețuire decât credința în Mântuitor ? Și arta - precum cerea amenințător călugărul - trebuia să se consacre numai madonelor voalate, renunțând să mai redea frumusețea trupului omenesc?

Și când întreba pe mentorul său Polizian, poate chiar și pe Lorenzo, el nu putea nădăjdui vreun răspuns limpede: pentru spirite atât de luminate, nu exista alegere, hotărâre definitivă. Ambele concepții li se păreau adevărate - și străduința întregii lor vieți era aceea de a împăca cele două lumi. Dar credința adolescentului în antichitatea greacă fusese zdruncinată; o întrebare, ce nu putea fi niciodată pe deplin dezlegată, împovără de-acum înainte spiritul și mâna lui, înainte ca ele să se fi înălțat spre libertatea de creare. Ca și cum ar fi auzit de departe tunetul judecății de apoi, își pierdu inocența, credința sa simplă de artist plastic, și trebui să-și cucerească din nou, prin luptă, credința în frumusețe, după ce buzele elocvente ale călugărului au defăimat-o și după ce pumnul camaradului brutal a sfârâmat-o pe propriul său chip.

Lorenzo se vesteja; puterea lui scădea. Cuvântările masive, fulgerătoare, ale lui Savonarola, mulțimea ce se îngrămădea să asculte pe acest judecător al său, nereușita afacerilor, a marilor sale proiecte, suferința crescândă a trupului său, toate acestea îl covârșeau, îi striveau și sufletul și viața. Când se simți aproape de moarte, chemă la căpătâiul său pe călugăr. Nu se știe dacă acesta a acordat absoluțiunea pe care i-o ceruse Lorenzo; se crede însă că Savonarola ceruse muribundului libertatea Florenței și n-o obținuse. E posibil ca Michel-Angelo, pe atunci în vârstă de 17 ani, să fi fost de față. Mult mai târziu, va expune chiar el ce-a resimțit atunci. Ceea ce e sigur, e că el se reîntoarce repede la casa părintească, îndată după moartea ocrotitorului său și, ca fulgerat, rămase câteva zile într-o stare de prostrație.

Nu trecu mult, și fiii lui Lorenzo îl invită să se înapoieze, îl atrag iarăși la masa oaspeților. Nestânjeniți, tinerii trăiesc acum în luxul moștenit de la părinți. Și Giulio, fiul mai mic al lui Lorenzo, se află din nou acolo; are exact aceeași vârstă ca și Michel-Angelo; va ajunge odată unul din papii cei mai puternici și va avea o influență însemnată în viața camaradului său de azi. Însă Piero, noul stăpân al casei, nu e decât un biet moștenitor, un incapabil care nu se fălește cu tânărul artist mai mult decât cu curierul său spaniol - și ceea ce îl amuză mai mult e doar o statuie de zăpadă pe care i-o face sculptorul într-o aspră zi de iarnă. Dar oamenii remarcă și un crucifix de lemn, pe care tânărul Buonarrotti îl expune pe altarul de la Santo Spirito. Ca mulțumire, prior-ul îi rezervă o încăpere a mănăstirii și, din când în când, îi dă un cadavru ca să studieze: fapt simbolic pentru acele vremuri, când artistul taie în lemn imaginea Crucificatului, căpătând însă leșuri de la preot ca să modeleze după ele trupuri goale, păgânești. Acesta e aproape singurul mijloc al lui Michel Angelo de a studia brațe, picioare, mâini; rareori are prilejul să deseneze atitudini și mișcări după modele vii.

Nu era nicidecum sigur că va putea continua asemenea studii, căci predicile de pocăință ale lui Savonarola aveau acum o influență cu mult mai profundă, de când dispăruse înțeleapta prudență a lui Lorenzo, înlocuită cu ușurința și gălăgioasa nepăsare a fiului său. Florența, întotdeauna prea puțin dispusă să dea ascultare unui prinț incapabil, vedea în regele Carol al Franței un fel de liberator; cu cât se apropia acesta cu armatele sale, cu atât devenea mai apăsătoare atmosfera din jurul Medicisilor. Prietenii lor începură să se despartă, să se depărteze de ei cu încetul. Ce avea să facă Michel-Angelo? Firea sa mândră nu se învoia cu trădarea; simțea recunoștință numai față de Lorenzo, nu și față de fiul acestuia; politica nu-l atrăgea deloc, căci ceea ce-l împingea înainte era numai dorința de a plăsmui, de a crea. Dar ce vor deveni artiștii dacă mecenii ar fi izgoniți și dacă mulțimea fanatizată, cuprinsă de beția pocăinței, ar distruge statuile și tablourile? A fost crescut de un Medicis; primele sale încercări le făcuse din îndemnul lui și pentru el: totul trebuia să-l atragă spre această casă a frumuseții și artei iar călugărul prea zelos nu putea decât să-l desguste.

Totuși, sufletul său simțitor, frământat, vedea cu luciditatea tinereții decadența acelei lumi estetice și, totodată, rațiunea sa trebuia să-și dea seama cât de nebunesc era să se țină de cei meniți să piară. În această dilemă, el făcu ceea ce a făcut de atâtea ori artistul când se afla la strâmtoare: evită să ia o hotărâre și fugi. Un cântăreț din lăută, pe care îl cunoscuse la curtea lui Lorenzo, veni într-o zi la dânsul, plin de frică: spiritul lui Lorenzo îi apăruse noaptea trecută, pe jumătate gol și poruncise să spună fiului său că va fi izgonit în curând din Florența și că nu se va mai reîntoarce vreodată. Dar pentru că omul nu cuteza să-l prevină pe Piero, fantoma mortului i se arătă iarăși și îl lovi... Acum, îndemnat de amicul său, visătorul îndrăznește să se înfățișeze înaintea urmașului Medicisilor; însă acesta își bate joc de el și, pe deasupra,